

DOMSTOLENS DOM

14. december 1995 ^{*}

I de forenede sager C-430/93 og C-431/93,

angående anmodninger, som Nederlandenes Hoge Raad i medfør af EØF-traktatens artikel 177 har indgivet til Domstolen for i de for nævnte ret verserende sager,

Jeroen van Schijndel

mod

Stichting Pensioenfonds voor Fysiotherapeuten,

og

Johannes Nicolaas Cornelis van Veen

mod

Stichting Pensioenfonds voor Fysiotherapeuten,

^{*} Processprog: nederlandsk.

at opnå en præjudiciel afgørelse dels vedrørende fortolkningen af fællesskabsretten for så vidt angår en national domstols adgang til af egen drift at tage stilling til, om en national retsregel er forenelig med EØF-traktatens artikel 3, litra f), og artikel 5, 85, 86 og/eller 90, dels vedrørende fortolkningen af disse bestemmelser,

har

DOMSTOLEN

sammensat af præsidenten, G.C. Rodríguez Iglesias, afdelingsformændene C.N. Kakouris, D.A.O. Edward, J.-P. Puissochet og G. Hirsch samt dommerne G.F. Mancini, F.A. Schockweiler, J.C. Moitinho de Almeida (refererende dommer), P.J.G. Kapteyn, C. Gulmann, J.L. Murray, P. Jann og H. Ragnemalm,

generaladvokat: F.G. Jacobs

justitssekretær: justitssekretær R. Grass og ekspeditionssekretær H.A. Rühl,

efter at der er indgivet skriftlige indlæg af:

- appellanterne i hovedsagerne ved advokat I. G. F. Cath, Haag
- indstævnte i hovedsagerne ved advokat P. A. Wackie Eysten, Haag, og advokat E. H. Pijnacker Hordijk, Amsterdam
- den nederlandske regering ved waarnemend juridisch adviseur J. G. Lammers, Udenrigsministeriet, som befuldmægtiget
- den tyske regering ved Ministerialrat E. Röder og Regierungsrat B. Kloeke, Forbundsøkonomiministeriet, som befuldmægtigede

- den franske regering ved secrétaire des Affaires étrangères C. Chavance og sous-directeur C. de Salins, begge direction des affaires juridiques, Udenrigsministeriet, som befuldmægtigede

- Det Forenede Kongerige ved J. D. Colahan, Treasury Solicitor's Department, som befuldmægtiget, og Barrister P. Duffy

- Kommissionen for De Europæiske Fællesskaber ved vicegeneraldirektør C. Timmermans samt B. J. Drijber og B. Smulders, Kommissionens Juridiske Tjeneste, som befuldmægtigede,

på grundlag af retsmøderapporten,

efter at der er afgivet mundtlige indlæg i retsmødet den 4. april 1995 af appellanterne i hovedsagerne ved I. G. F. Cath, af indstævnte i hovedsagerne ved P. A. Wackie Eysten og E. H. Pijnacker Hordijk, af den nederlandske regering ved assistant-juridisch adviseur J.W. de Zwaan, Udenrigsministeriet, som befuldmægtiget, af den tyske regering ved Assessor G. Thiele, Forbundsøkonomiministeriet, som befuldmægtiget, af den græske regering ved assisterende juridisk konsulent V. Kontolaimos, Statens Advokatkontor, som befuldmægtiget, af den spanske regering ved Director General de Coordinación Jurídica e Institucional Comunitaria A. Navarro González og Abogados del Estado R. Silva de Lapuerta og G. Calvo Díaz, Servicio Jurídico del Estado, som befuldmægtigede, af den franske regering ved C. Chavance og secrétaire des affaires étrangères H. Renié, direction des affaires juridiques, Udenrigsministeriet, som befuldmægtiget, af den irske regering ved J. O'Reilly, SC, og Barrister-at-law J. Payne, af Det Forenede Kongerige ved J. D. Colahan og P. Duffy og af Kommissionen ved C. Timmermans og B. J. Drijber,

og efter at generaladvokaten har fremsat forslag til afgørelse den 15. juni 1995,

afsagt følgende

Dom

- 1 Ved domme af 22. oktober 1993, indgået til Domstolen den 28. oktober 1993, har Nederlandenes Hoge Raad i medfør af EØF-traktatens artikel 177 forelagt seks præjudicielle spørgsmål, som dels vedrører fortolkningen af fællesskabsretten for så vidt angår en national domstols adgang til af egen drift at tage stilling til, om en national retsregel er forenelig med EØF-traktatens artikel 3, litra f), og artikel 5, 85, 86 og/eller 90, dels vedrører fortolkningen af disse bestemmelser.
- 2 Spørgsmålene er blevet rejst under to sager anlagt af J. van Schijndel (sag C-430/93) og J. N. C. van Veen (sag C-431/93) mod Stichting Pensioenfonds voor Fysiotherapeuten (en pensionsfond for fysioterapeuter, herefter »pensionsfonden«).
- 3 Ved kendelse af 2. december 1993 er de to sager blevet forenet med henblik på den skriftlige forhandling, den mundtlige forhandling og domsafsigelsen.
- 4 I henhold til artikel 2, stk. 1, i Wet betreffende verplichte deelneming in een beroepspensioenregeling (den nederlandske lov om obligatorisk tilslutning til en erhvervspensionsordning, herefter »WVD«), kan socialministeren — efter anmodning herom fra en eller flere organisationer af erhvervsudøvende, som efter ministerens opfattelse er tilstrækkelig repræsentative for den pågældende erhvervsgren — gøre tilslutning til en af de erhvervsudøvende oprettet pensionsordning obliga-

torisk for alle eller én eller flere bestemte grupper af de erhvervsudøvende. Ifølge WVD's artikel 2, stk. 4, indebærer tilslutningen for de pågældende, at de skal overholde de bestemmelser, som i forhold til dem fastsættes i eller i medfør af pensionsfondens vedtægter og regulativer.

- 5 Pensionsfonden blev oprettet af fysioterapeuterne i 1978. I henhold til artikel 2, stk. 1, i fondens pensionsregulativ optages »enhver fysioterapeut, der udfører erhverv som fysioterapeut i Nederlandene og endnu ikke har nået pensionsalderen«. Nogle grupper af fysioterapeuter er dog udelukket, herunder fysioterapeuter, som »udelukkende arbejder i et ansættelsesforhold, i kraft af hvilket den i Algemene Burgerlijke Pensioenwet (den almindelige nederlandske lov om pension til offentligt ansatte) fastsatte ordning eller en anden pensionsdækning, som mindst kan sidestilles med ordningen i henhold til dette regulativ, er gældende, såfremt de pågældende — under overholdelse af de administrative bestemmelser herom i artikel 25, stk. 3 — skriftligt tilkendegiver ønske herom over for fonden« [artikel 2, stk. 1, litra a)].
- 6 Ved bekendtgørelse af 31. marts 1978 gjorde staatssecretaris van Sociale zaken i medfør af WVD's artikel 2, stk. 1, medlemskab af pensionsfonden obligatorisk for fysioterapeuter, som er beskæftiget i Nederlandene. På samme måde som i fondens regulativ bestemmes det i bekendtgørelsen af 31. marts 1978, at forpligtelsen ikke omfatter fysioterapeuter, »som udelukkende arbejder i et ansættelsesforhold, i kraft af hvilket den i Algemene Burgerlijke Pensioenwet fastsatte ordning eller en anden pensionsdækning, som mindst kan sidestilles med den omhandlede erhvervspensionsordning, er gældende, såfremt de pågældende — under overholdelse af de administrative bestemmelser herom, der er fastsat ved pensionsregulativet — skriftligt tilkendegiver ønske herom over for fonden«.
- 7 I henhold til de af pensionsfonden udstedte »regler i overensstemmelse med pensionsregulativets artikel 2, stk. 1, litra a)« er tilslutning til ordningen obligatorisk,

medmindre en pensionsdækning, som er aftalt af en fysioterapeut, der er beskæftiget i et ansættelsesforhold, gælder for »alle de erhvervsudøvende inden for faget, der er ansat i anpartsselskabet«.

- 8 Under henvisning til disse bestemmelser anmodede sagsøgerne, der begge er beskæftiget som ansatte fysioterapeuter i Nederlandene, om at blive fritaget for forpligtelsen til at være tilsluttet erhvervspensionsordningen for fysioterapeuter. Pensionsfonden afslog deres anmodning med den begrundelse, at den pensionsordning, de havde tilsluttet sig ved at indgå aftale med forsikringsselskabet Delta Lloyd, ikke var gældende for alle de erhvervsudøvende inden for faget, der var ansat hos den pågældende arbejdsgiver (herefter »kollektivitetskravet«). Pensionsfonden pålagde dem derefter fortsat at betale bidragene til pensionsordningen. Dette påbud indbragte de henholdsvis for Kantonrechter, Breda, og Kantonrechter, Tilburg, idet de gjorde gældende, at kollektivitetskravet hverken havde hjemmel i fondens pensionsregulativ eller i WVD.
- 9 Kantonrechter, Breda, gav ikke J. N. C. van Veen medhold, mens Kantonrechter, Tilburg, gav dom efter J. van Schijndel's påstand. Appelinstanten, Rechtbank, Breda, tilsluttede sig pensionsfondens synspunkter, og frifandt denne for de fremsatte krav.
- 10 Herefter iværksatte J. N. C. van Veen og J. van Schijndel kassationsanke til prøvelse af afgørelserne, idet de bl.a., for første gang under sagerne, gjorde gældende, at Rechtbank, Breda, »om fornødent af egen drift« skulle have taget stilling til, om det omtvistede obligatoriske medlemskab af pensionsfonden var foreneligt med de trindhøjere fællesskabsbestemmelser, herunder EØF-traktatens artikel 3, litra f),

artikel 5, stk. 2, og artikel 85, 86 og 90 samt artikel 52-58 og 59-66. Appellanterne anførte, at forpligtelsen kunne medføre, at de konkurrenceregler, der gælder for pensionsforsikringsinstitutter og for individuelle erhvervsudøvende, kunne miste deres effektive virkning, for så vidt som forpligtelsen indebar et påbud om eller fremmede indgåelse af aftaler i strid med Fællesskabets konkurrenceregler eller forstærkede virkningen af sådanne aftaler. Hertil kom, at pensionsfonden ikke var i stand til at efterkomme efterspørgslen på markedet, i hvert fald ikke efterspørgslen efter en lige så omfattende pensionsdækning på mere fordelagtige vilkår.

- 11 Hoge Raad fandt, at appellanterne til støtte for deres kassationsanbringende havde påberåbt sig en lang række faktiske forhold og omstændigheder, som Rechtbank, Breda, ikke havde taget stilling til, og som heller ikke var blevet fremført til støtte for deres påstande for de tidligere instanser. Ifølge den forelæggende ret indebærer karakteren af et kassationsanbringende efter nederlandsk ret, at nye argumenter kun må gøres gældende, hvis de er af rent retlig karakter, dvs., at de ikke kræver en stillingtagen til faktiske omstændigheder. Ganske vist skal en domstol i henhold til artikel 48 i den nederlandske civilproceslov i fornødent omfang af egen drift supplere de retlige anbringender, men princippet om, at en domstol ikke aktivt må gribe ind i procesførelsen i sager vedrørende civilretlige rettigheder og forpligtelser, som parterne frit disponerer over, medfører, at domstolen, når den har inddraget nye retlige anbringender, dog ikke kan være forpligtet til at gå ud over afgrænsningen af tvisten, således som den er foretaget af parterne, eller til at lægge andre faktiske forhold eller omstændigheder til grund end dem, påstanden støttes på.
- 12 På denne baggrund besluttede Hoge Raad at udsætte sagen og at forelægge Domstolen følgende præjudicielle spørgsmål:

- »1) Skal en national domstol under behandlingen af en borgerlig sag vedrørende civilretlige rettigheder og forpligtelser, som parterne frit disponerer over, anvende bestemmelserne i artikel 3, litra f), og artikel 5, 85, 86 og/eller 90 i traktaten om oprettelse af Det Europæiske Økonomiske Fællesskab, selv om den part i sagen, som har interesse i, at de anvendes, ikke har påberåbt sig dem?

- 2) Såfremt spørgsmål 1) i princippet skal besvares bekræftende, gælder dette da også, såfremt domstolen herved må se bort fra princippet om, at den ikke aktivt griber ind i procesførelsen, idet den a) må gå ud over den afgrænsning af sagen, som parterne har foretaget, og/eller b) må lægge andre faktiske forhold og omstændigheder til grund end dem, som den part i sagen, der har interesse i anvendelsen af traktatbestemmelserne, har fremført til støtte for sin påstand?

- 3) Såfremt også spørgsmål 2) skal besvares bekræftende, kan de i spørgsmål 1) nævnte traktatbestemmelser da påberåbes for første gang for en national kassationsdomstol, såfremt a) der ifølge de for denne gældende processuelle regler kun må fremføres nye anbringender under kassationsanken, såfremt de er af rent retlig art — dvs. ikke kræver en undersøgelse af faktiske omstændigheder og gælder under alle omstændigheder — og b) påberåbelsen af bestemmelserne også kræver en undersøgelse af faktiske omstændigheder?

- 4) Skal en erhvervspensionsfond — som alle eller én eller flere bestemte grupper af erhvervsdrivende er forpligtet til at være tilsluttet i henhold til og i medfør af Wet betreffende verplichte deelneming in een beroepspensioenregeling (WVD) med de retsfølger, der er knyttet hertil ved denne lov, og som kort er gengivet i forelæggelsesdommens afsnit 3.1, A) — på baggrund af det under 3.1, A), v), skitserede formål med loven anses for at være en virksomhed i den betydning, dette udtryk anvendes i traktatens artikel 85, 86 eller 90?

- 5) Hvis spørgsmålet besvares bekræftende, er forpligtelsen til at være tilsluttet den under 3.1, B), nævnte erhvervspensionsordning for fysioterapeuter da en af en medlemsstat truffet foranstaltning, som medfører, at de for virksomheder gældende konkurrenceregler mister deres effektive virkning, eller er dette kun tilfældet under visse omstændigheder, og i sidstnævnte fald under hvilke?

- 6) Såfremt det foregående spørgsmål skal besvares benægtende, kan andre omstændigheder da føre til, at forpligtelsen er uforenelig med traktatens artikel 90, og i bekræftende fald hvilke?»

Første spørgsmål

- 13 Det bemærkes, at de konkurrenceregler, den nationale ret har henvist til, er bindende regler, som er umiddelbart anvendelige i den nationale retsorden. Når domstolene efter national ret af egen drift skal inddrage anbringender, der støttes på en bindende national regel, som parterne ikke har påberåbt sig, må en sådan forpligtelse også gælde, såfremt der er tale om bindende fællesskabsregler (jf. bl.a. dom af 16.12.1976, sag 33/76, Rewe, Sml. s. 1989, præmis 5).
- 14 Det samme gælder, såfremt national ret giver domstolen mulighed for af egen drift at anvende den bindende retsregel. Det er således i medfør af det i traktatens artikel 5 angivne princip om samarbejde de nationale domstole, der skal sikre borgerne den retsbeskyttelse, som følger af fællesskabsrettens direkte virkning (jf. bl.a. dom af 19.6.1990, sag C-213/89, Factortame, Sml. I, s. 2433, præmis 19).
- 15 Det første spørgsmål må herefter besvares med, at en national domstol under behandlingen af en sag vedrørende civilretlige rettigheder og forpligtelser, som parterne frit disponerer over, når den har mulighed herfor i henhold til de nationale retsregler, skal anvende bestemmelserne i traktatens artikel 3, litra f), og artikel 85, 86 og 90, selv om den part i sagen, som har interesse i, at de anvendes, ikke har påberåbt sig dem.

Andet spørgsmål

- 16 Med det andet spørgsmål ønsker den forelæggende ret oplyst, om der også består en sådan forpligtelse i tilfælde, hvor domstolen for af egen drift at anvende de nævnte fællesskabsbestemmelser må se bort fra princippet om, at den ikke aktivt griber ind i procesførelsen, ved at gå ud over den afgrænsning af sagen, parterne har foretaget, og/eller ved at lægge andre faktiske forhold og omstændigheder til grund end dem, som den part i sagen, der har interesse i, at traktatbestemmelserne anvendes, har fremført til støtte for sin påstand.
- 17 I denne henseende bemærkes, at det, når der ikke er udstedt fællesskabsbestemmelser på området, tilkommer hver enkelt medlemsstat i sin interne retsorden at udpege de kompetente retter og fastsætte de processuelle regler for sagsanlæg til sikring af beskyttelsen af de rettigheder, som fællesskabsrettens direkte virkning medfører for borgerne. Disse processuelle regler må dog ikke være mindre gunstige end dem, der gælder for tilsvarende søgsmål på grundlag af national ret, og de må heller ikke i praksis gøre det umuligt eller uforholdsmæssigt vanskeligt at udøve de rettigheder, der tillægges i henhold til Fællesskabets retsorden (jf. bl.a. dommen i Rewe-sagen, a.st., præmis 5, dom af 16.12.1976, sag 45/76, Comet, Sml. s. 2043, præmis 12-16, af 27.2.1980, sag 68/79, Just, Sml. s. 501, præmis 25, af 9.11.1983, sag 199/82, San Giorgio, Sml. s. 3595, præmis 14, af 25.2.1988, forenede sager 331/85, 376/85 og 378/85, Bianco og Girard, Sml. s. 1099, præmis 12, af 24.3.1988, sag 104/86, Kommissionen mod Italien, Sml. s. 1799, præmis 7, af 14.7.1988, forenede sager 123/87 og 330/87, Jeunehomme m.fl., Sml. s. 4517, præmis 17, af 9.6.1992, sag C-96/91, Kommissionen mod Spanien, Sml. I, s. 3789, præmis 12, og af 19.11.1991, forenede sager C-6/90 og C-9/90, Francovich m.fl., Sml. I, s. 5357, præmis 43).
- 18 Endvidere bemærkes, at Domstolen allerede har fastslået, at en national retsregel, som forhindrer, at proceduren i henhold til traktatens artikel 177 anvendes, skal tilsidesættes (jf. dom af 16.1.1974, sag 166/73, Rheinmühlen, Sml. s. 33, præmis 2 og 3).

- 19 Med henblik på anvendelsen af disse principper skal hvert enkelt tilfælde, hvor der opstår spørgsmål om, hvorvidt en national processuel bestemmelse gør det umuligt eller uforholdsmæssigt vanskeligt at anvende fællesskabsretten, bedømmes under hensyn til, hvilken stilling bestemmelsen indtager i den samlede procedure, herunder dens forløb og dens særlige kendetegn, for de forskellige nationale retsinstanser. Under denne synsvinkel skal der i givet fald tages hensyn til de principper, der ligger til grund for den nationale retspleje, bl.a. kontradiktionsprincippet, retssikkerhedsprincippet og princippet om en hensigtsmæssig sagsbehandling.
- 20 Med hensyn til det foreliggende tilfælde bemærkes, at det nationale retsprincip om, at en domstol i en borgerlig sag af egen drift skal eller kan supplere anbringenderne, er begrænset som følge af domstolens forpligtelse til ikke at gå ud over sagens genstand og til at træffe afgørelse på grundlag af de faktiske omstændigheder, der er fremført.
- 21 Denne begrænsning er begrundet i, at initiativet til en sag tilkommer parterne, idet domstolen kun kan handle af egen drift i undtagelsestilfælde, hvor almene hensyn kræver det. Dette princip beror på en retsopfattelse, som er fælles for de fleste af medlemsstaterne, med hensyn til forholdet mellem statsmagten og borgerne, det indebærer en beskyttelse af retten til kontradiktion, og det sikrer en hensigtsmæssig sagsbehandling, navnlig således, at forsinkelser som følge af en stillingtagen til nye anbringender undgås.
- 22 Herefter må det andet spørgsmål besvares med, at fællesskabsretten ikke pålægger de nationale domstole en forpligtelse til af egen drift at inddrage et anbringende om, at fællesskabsbestemmelser er overtrådt, når en stillingtagen til et sådant anbringende ville tvinge dem til at se bort fra princippet om, at de ikke aktivt griber ind i procesførelsen, ved at gå ud over den afgrænsning af sagen, som parterne har foretaget, og ved at lægge andre faktiske forhold og omstændigheder til grund end dem, som den part i sagen, der har interesse i, at fællesskabsbestemmelserne anvendes, har fremført til støtte for sin påstand.

De øvrige spørgsmål

- 23 Under hensyn til besvarelsen af de to første spørgsmål er det ikke påkrævet at besvare det tredje spørgsmål. Det er heller ikke nødvendigt at besvare de øvrige spørgsmål, som kun er forelagt for det tilfælde, at det måtte blive fastslået, at Hoge Raad skal tage stilling til et anbringende som det, der er gjort gældende af parterne i hovedsagerne.

Sagens omkostninger

- 24 De udgifter, der er afholdt af den nederlandske, den tyske, den græske, den spanske, den franske og den irske regering, Det Forenede Kongerige og Kommissionen for De Europæiske Fællesskaber, som har afgivet indlæg for Domstolen, kan ikke erstattes. Da sagernes behandling i forhold til hovedsagernes parter udgør et led i de sager, der verserer for den nationale ret, tilkommer det denne at træffe afgørelse om sagsomkostningerne.

På grundlag af disse præmisser

kender

DOMSTOLEN

vedrørende de spørgsmål, der er forelagt af Nederlandenes Hoge Raad ved domme af 22. oktober 1993, for ret:

- 1) Under behandlingen af en sag vedrørende civilretlige rettigheder og forpligtelser, som parterne frit disponerer over, skal en national domstol, når den

har mulighed herfor i henhold til de nationale retsregler, anvende bestemmelserne i EØF-traktatens artikel 3, litra f), og artikel 85, 86 og 90, selv om den part i sagen, som har interesse i, at de anvendes, ikke har påberåbt sig dem.

- 2) Fællesskabsretten pålægger ikke de nationale domstole en forpligtelse til af egen drift at inddrage et anbringende om, at fællesskabsbestemmelser er overtrådt, når en stillingtagen til et sådant anbringende ville tvinge dem til at se bort fra princippet om, at de ikke aktivt griber ind i procesførelsen, ved at gå ud over den afgrænsning af sagen, som parterne har foretaget, og ved at lægge andre faktiske forhold og omstændigheder til grund end dem, som den part i sagen, der har interesse i, at fællesskabsbestemmelserne anvendes, har fremført til støtte for sin påstand.

Rodríguez Iglesias

Kakouris

Edward

Puissochet

Hirsch

Mancini

Schockweiler

Moitinho de Almeida

Kapteyn

Gulmann

Murray

Jann

Ragnemalm

Afsagt i offentligt retsmøde i Luxembourg den 14. december 1995.

R. Grass

G.C. Rodríguez Iglesias

Justitssekretær

Præsident